

מעמד השפה הערבית בישראל: משפט, מציאות, וגבולות השימוש במשפט לשינוי מציאות

אילן סבן ומתחמד אמארה*

המאמר עוסק ביחסים הנגמלים בין המשפט הישראלי לבין מעמדה של הערבית בישראל. ההתבוננות נכללת מבט על תחום ועל ההתפתחויות בהיותו וכן ניסיון לאסוף את ניבולו של המישור לשימוש שימש במשפט כדי לשנות את מעמדה של ערבית בעתיד.

המתרחקותה היא בחלקה השואוארית – זוגמת המטחה היא קנדה והמישור זוכר הפרספת בה, ואלום מסתיר לכל דיון משני בסוגיות של מדינות שמישית ובפיתוחה עיניה של ערבית, בעיקר של ערבית קרבולית.

מבוא – זהותן הלאומית של מדינות ומיות מעמדה של הערבית בישראל

הערבות היא אחת משתי השפות הרשמיות של ישראל. מעמד זה מעורר סקרנות ותזויה. שותפות לשונית מופיעה בדרך כלל במדינות שמקיימות שותפות בין הקהילות הלאומיות המרכיבות אותן במילים אחרות, היא לרוב השתקפות של "דרך לאומיותה" או רב-לאומיותה של המדינה. כך אכן מצב הדברים באופן דוגמאות מרכזיות המוכרות לנו של קנדה, שווייץ ובלגיה. קבוצה קטנה נוספת של מדינות מעניקה זכויות לשוניות מקיפות לשפות אחדות, והיא תת-קבוצה של "מדינות הלאום האחריות". מדינות לאום אחריות הן כדוגמת אומן מדינות המבקשות לטשטש את השונות הלאומית, האחתה א האחרת המפלטת אותן: זאת באמצעות התלכדות הקהילות השונות ללאום אחד – לאום שבו האחרות המשותפת הופכת לזהות. תל של בני החברה. תת-קבוצה של המדינות הללו (בשל הנסיבות המרכיבות שלהן) מבקשת לעשות כן בדרך העשאת בעבורן סיומן אן גם תקווה – הן פונות לניון רב-תרבותי רחב למדי, ובמרו כד מעניקות זכויות לשוניות מקיפות למיעוטים (או למיעוטים מסוימים) המרכיבים אותן. דוגמאות נבולטות בתת-קבוצה זו הן חודו ודורום אמריקה¹, והיה, ישראל אינה משתייכת אף לאחת משתי הקטגוריות הנכרות. על-פי הגדרתה העמית היא חדינה יהודית דמוקרטית. מדינה המקיימת זיקה מובהקת עם קהילה לאומית אחת – תום היהודי. משמע, על-פי ההגדרות המקובלות, ישראל היא "מדינת לאום אתנית"² (וליון בהגדרות השונות הנכרות לעיל, ראו סבן, 2002, עמ' 257-259; 477-475, 2002, Gmooah, סבוב רובן של מדינות

* ד"ר אילן סבן – מרצה, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה.

¹ ד"ר מתחמד אמארה – מרצה בכיר, החוג למת המדינה והחוג לאנגלית, אוניברסיטת כר-אילן.

גורמים אחרים המבדה האזרחית של ישראל. זאת, למרות שפרסקיטיקה זו נודת לעיתים מוזננות היבטים שאינם שווים במחלוקת בעמדתה המשפטית של השפה הערבית. היעדר האזנור המשפטי קשור גמורמים רבים. המעטם המאחרת של אינונים משפטיים שהתגנבם ערבת והם מקדמים סדר יום סרטוסטרמיטי למהרה הישראלית; וכן השפה ארז-שיים של המועט ממני עיגות ישיר עם בניהן של המדינה כמדינת לאום אתנית. השפה הזו אינו השפה בלבד. חלק חשוב מעמדה המשפטית המרבית של הערבית אינו משוריינן תחזית, ועל כן המערך הטורמיטי בתורם השפת עלול להשתנות בקלות יחסית אם יתפת כמאיים על "אסיקומות" של קהילת הדוג.

ד. עם זאת, בשנים האחרונות חל שינוי מסוים במצב דברים זה. מצא המחזית השנייה של שנת התשעים אנוני וכירות אדם מרבילם מהלך והיר לפני של ניצל המעמד המשפטי של הערבית להשת שינוי במעמד החברתי-פוליטי שלה. מהלך זה זכה להצלחות לא מבוטלות בפסיקת בית המשפט החלון, בתקיקת-משנה של משדו ממשלה ובהחזות של הווע המשפטי לממשלה. התפתחות זו מרבילה אתנו לעונה נוספת, שעמה סיום את הדיון.

ה. נטען, ונשתדל לשכנע כי המנוף המשפטי (אף אם לא יכריסם בעתיד על-ידי קהילת הדוג) הוא בעל פוטנציאל מנובל מגדל לשנת את המציאות הלשונית בישראל. גבולות המבלת לשנת את המציאות הלשונית באמצעות המשפט מתבהרים באמצעות השוואת מעמדו של המיעוט הערבי-פלסטיני בישראל למעמדם של דוברי הערבית בקודת. המסקנה, במונחת היא כי מעמדה החברתי-פוליטי של הערבית לא יוכל לעבור שינוי מהותי במסגרת המשפטית והפוליטית הנוכחית של ישראל.

ראוי לזכור כע עתה כי מסקנה זו היא תוארית. לא נודרמטיזבת. אינו דנים במאמר זה בסוגיית הצדוק הערבי של סוגית הסוד של ישראל כמדינה "יהודית דמוקרטית", וכן אינו דנים בשאלה המסוכנת ואן הלא לעברי והח. האם ראוי שישראל תהפוך למדינה דו-לשונית באופן מקיף ושום. ראשית, תשובתנו שלע לשאלת ערכיות אלה אינו היות באופן מלא. שנית, ומכל מקום, דיון בשאלות אלה היה מסיף נודש ומורכבות למישהו המבונה ממילא שנטל על עצמו — ניתוח תיאורי של מעמד הערבית ודיון בהתכנתו של שינוי חברתי-לשוני.

השפה הערבית בישראל — זכויות ומציאות

פרטי מעמדה המשפטית של הערבית ותוצי החלשות דבר התקיקה המרכזי המסדיר את מעמדה של השפה הערבית בישראל הוא סימן 82 לדבר המלך במעצנת 1922. זהו דבר הקיקה מנדטורי שאומץ למשפט הישראלי עם הקמת המדינה ב-1948. תחת כותרת השוליים "שפת רשמית", סימן 82 קובע כי:

כל הפקודות, המודעות הרשמיות והמסמכים הרשמיים של הממשלה וכל המודעות הרשמיות של רשות מקומית ועדות באזורים שיקבש עלי-כי זו שאת תוצי תהליך ימרכסו באנגלית, כערבית ובערבית. בהתחשב עם כל הקנת שיתקי תוצי תהליך אשר להחשב בשל השפת במשדו הממשלה ובפני המשפט.

הלאם האזניות תרבת מדיניות לשנית של שפה רשמית יחדה. כך במקרה של הסיקוליות כסדר לבק, המלאית כמלויה, הדומנית, הסלובקית, וכדומה (עסמאלד 1992, Esmael of Minorities). השאלה הוורת על כן: מדוע ישראל סוטה בתורם מדיניות השפה הרשמית ממה שמצופה לאור מוכנות היהסם שהיא מקיימת עם המיעוט הלאומי בתוכה?

התשובה (התקנית) היא כמלה: מעמדה המשפטי של הערבית נעוץ בעמדים היסטוריים ופוליטיים בניינים. ומעמד משפטי זה נשמר, שכן נמנעא דוד לודקט משישת מוזננת במציאות הסוציו-לינגוויסטית של המדינה הישראלית. במילים אחרות, מעמדה המשפטי של הערבית תואם בסך הכל היטב את המצב במדינת לאום אתנית המוורת עם הקהילה האחרת.

אלא שתשובה זאת מעוררת תהיה חדשה: כיצד מתובש, במדינה דמוקרטית לכאורה, דימונים חריף כזה בין משפט לבין מציאות — בין מעמדה המשפטי של הערבית לבין מעמדה הסוציו-לינגוויסטי? מה מזה את המשליתו איונת השלנום האם שינוי כעצמתו של דימונים זה אפשרי כלל? האם שינוי כזה אפשרי?

מטרת המאמר היא להשיב על שאלות אלה. שני מהלכים מתודולוגיים ישישו לכך: האחד, השוואתי — השוואה (הלקנית) לדומה הקודמת, השני, משני — הבנת מהותו של זכויות לשונית בהקשר של סטנדרטיות הוכיות החשובה והכללית יותר של "הוכיות הקיבוניות"; ושני מטע את סדר הדברים. וקודים את המאחר. חלקו המכני התשובות שהצענו אלהן.

א. עיון מדוקדק במעמדה המשפטי של הערבית מנלה, ראשית, כי הפעו בין המעמד המשפטי של הערבית לבין מעמדה החברתי-פוליטי הוא קטן במקמת ממה שנקובל לתרת כאשר משווים את הערבית בישראל לערביות בקודת, מבלים כי המשפט הישראלי לא מענד מבה מקיף של "דו-לשוניות" רשמית; הוא מקנה אמנם זכויות חשובות לערבית כ"שפה רשמית", אך ככל הנראה אינו מעניק לה מעמד מלא ומקיף.

ב. גם אם הפעו בין מעמד הערבית וה-יורה לבין מעמדה הדמוקרטית הוא קטן במקצת מזה הנמנע לעתים, עדין מדובר במער עמוק. פער זה הוא ביסוד תולדה משולבת של פערי עצמה בולטים בין שתי הקהילות הלשוניות-לאומיות בישראל, ושל הפרעה של קהילת הדוג היהודית לעשות שימוש במסכים אלה לזינוקלמה שלה ומד התעלמות ממשית מהזראת הדיון הישראלי. פער השפעה והחפירה להשתמש בהם ביססו תלות כלכלית של המועט. שוק עבודה "עברי" לאמץ דו-לשוניות ואופי נגישות לבניווקרטית המדינית, שכולם דחקו במועט הרוב לאמץ דו-לשוניות. התגבשה על כן דו-לשוניות חד-צדדית, של המיעוט ככלד. פרסקיקה פוליטית מרבית שהחקה ממועט לאמץ דו-לשוניות היא זאת של שימוש ככלד בערבית על-ידי הנופים השלטוניים בישראל ולמעט הרשויות המקומיות הערביות.

ג. מה שהשללים את מכלול המשתנים שניתט להחנבשות הפער בין מעמדה החברתי-פוליטי לבין מעמדה המשפטי של הערבית, הוא העובדה שבמשך עשורים רבים לא אחרנה הפרסקיקה השלענית החד-לשונית האמורה — אם על-ידי המיעוט הלאומי ואם על-ידי

החלמישונים ברחו הם תייר ירושלים, תייר ישראלי, תייר חמוץ ומרוץ יפן, תייר חות המזרחי וזמרת העיר חמם, חתומה ומומרן ולמנון יעקב חת המזרחות טברה ופתח. אפשר ותוספו אזורים אחרים מדי עם, כאשר תוקמו המנהל הוא נבחרתם של כל פתח מִ20 אחוז יהודים באוכלוסיית האזור.

מלכתחילה חשוב להודיש כי ההבטחת המשפטיות הטמונת בסימן 82 משמעותית מאוד, וקורב לודאי מטרדיקות לכת. הסימן מנוקב למיעוט הרבה מעבר לחירות לעשות שימוש בשפתו. הוא מנוב לכאורה מסתת שבה שתי "שפת רשמית" מתיקמות או לצד זו, ובה מטוטלת על השלטון חובות עשה מקופות — חובת שימוש של השלטון בשפה הערבית והארב השלטון לאפשר נגישות מקיפה אליו באמצעות העברת. עם זאת, מבנת מלוא משמעותו של סימן 82 תלויה בהכרח עם ההבחנה בין "זכויות הפרטי" לבין "זכויות הקולקטיביות", ותלויה בהכרח עם הפרדה נוספת העוברת בין קטגוריות המשנה של הזכויות הקולקטיביות. הבראת אלה ראיות על כך להצעת, ולו במשפטים ספורים ולדין ספורי ראו למשל ספן, 2002, עמ' 247-256.

זכויות הפרטי הן הזכויות המשותפת של האזרחות (אזרחי קולקטיונליזם) הזכויות הקמתו לכל אדם מעצב אנשיהו או אזרחו במדינה. מדובר בעיקר בענין זכויות: זכויות מסוג חרות ובחירה בטובת עצמית, חירויות נגזרות מן הישר המרכזי שאנו מייחסים לאזרחותה האנושית, שהמלטות שבהן הן חירויות הבחירה, ההתאחדות, הזת והפצפון, והתנועה. זכויות המבטעת נגזרות מן השוויון הבסיסי בין בני האדם באחיה באאתה אומונומה אנושית. השוויון הבסיסי בין כל בני האדם במרחבם המשותפת כיצורים מבוניים וחופשיים, וההגנה הזוטרונומומה (החירות) האנושית מחסר ממשות אם בני האדם לא יזכו למימוש בסיסי מקביל של צרכי יסוד מסוימים (תזונה, ביטחון, חינוך, תעסוקה, דיור וכדומה).

משמעותיות זכויות הפרט, ומשוק נשמרות כראוי, הן אמורות לצטר מעטרה הגנה משמעותית לבני קהילת מיעוטי. זכויות כגון חירות הביטוי וההפגנה החירות ההתאחדות מאפשרות לצרכים בקהילת המיעוט לצטר קבוצות-משנה והתארגנויות שמסדירים שונים של חובות המיעוט בשטחים כגון, וכן אפשרות לקיים נגישות בתהאמת חובותו לנסיבות החברתיות המשותפת (26, p. 1995, Ayalia). עם זאת, תעקת זכויות הפרט לכך אינה מקנה הגנה מספקת לתרבותו של מיעוטי כך למשל, כמה מצורות השוני או הייחוד התרבותי מעורבות בבירור הסדרי הגנה החורגים מכויות הפרט. דוגמה ממחיה מובהקת היא הזיקה בין חירותהם של תרבות המיעוט לבין מידת הינוחותה של שפת המיעוט. כדי שתובנות מעוטי תישמעו, בתי המשפט, שדות המחוקקים, שירותי הבריאות, רשויות החינוך, ובמיוחד מערכת השכלה, לעשות בעת החדשה שפה צריכה להיות אחת הלשונוה והתנועה בתיים הצרכיים.

ההינד והקשיות החמונים, צרכים לתחלת גם בשפת המיעוט, או לפחות להיות נגישים לה בארח מקיף. איסור על אפלייתם של זכרי שפת מיעוטי ושניות חירותיהם לתובנא בשפת או לא יספיקו ככלל להבטחת חיונותה של השפה (ועשה התרבות כולה). הליצים הכלליים, המבחינות והאורים, שבהם קובעת הדין דוחקת את קבוצת המיעוט לאצט את שפתה שלה

פקודת סדרי שלטון ומשפט, תשי"ח-1948 — התקיקה המסדירה של רישות המדינה — אפשר למשפט הישראלי את כל התקיקה המנדטורית שהיוותה בתוקף ב-1948; זאת בכפוף לכוסר ועום על ביטול תקיקות. אחד מאזנים ביטולים הוא סימן 15 (כ) לפקודת סדרי שלטון ומשפט, המבטל כל חוקת חוק המחייבת שימוש באנגלית. מחלף זה ביטא הכריעה ברורה של המחוקק הישראלי להיחזק על כנה את מעמדה של הערנית כ"שפה רשמית" (1990: Katzam; Tabory, 1981).

שאלה משפטית חשובה, שזכרנה לאזרחיה לדין מעמיק בבית המשפט הגליון — בג"צ 99/4112 עזראלה ואחר נ' עזריאל-תל-אביב-יפו ואחר, פ"ד נ' 593 (להלן: פ"ד עזראלה נ' עזריאל תל אביב-יפו) — היא האם אין נרמדת משפטיות אחרות המשפיעות בארח מקיף על מעמדה המשפטי של הערבית. נשבו לשאלה או בהמשך: אך אין חולק כי סימן 82 נותר מרכזי במכוון, והוא יקודת מוצא לכל ויתור משפטי בתחום השפה בישראל.

ענין בסימן 82 מגולה מוד כי שלוש סוגיות מסופלות בו: (1) גבישה של חובה ביחס לעפות שבהן צריכות להיות נעולות שלטונות של השלטון המרכזי; (2) קביעת השפת שבהן צריכה להיות הפעולה השלטונית של "המנדטוריות השפניות" בשלטון המקומי; (3) שפת הגישה של הפרטי לשירות הציבורי של השלטון המרכזי, כולל בתי המשפט.

מבנה הסדרה הלשונית של סוגיות אלה אינו אחיד. במישור השלטון המרכזי, המענין בין השלטון לבין האזרחים צריך לתקיים בארח דו-לשוני: דו-לשוני גבוהתי ובסרבית. מדובר הן במעט של הסדרה ונגזרות — תקיקות הנכות והתקיקות המשנה — והן במעט של מתן שירות: הודעות רשמיות לגזבר, והטפסים שהחשופותם השלטוניים מתקיימים באמצעותם. סימן 82 מתייחס אם כן לא רק ל"דוברי" של השלטון עם האזרחים, אלא גם ל"דוברים" של האזרחים עם השלטון. הוא מעניק למדינות זכות גישה למופי השלטון המרכזי, בעל מה ובכתב, בכל אחת משתי השפות הרשמיות. ואולם זכות זו — זיחה לשפת הגישה של המפיט לשלטון המרכזי — כמפה לאפשרות לסיחה מרבית בקוויק-שנחה. עד כה לא הופיעו תקנות שיה תוכן, ופרויש הדבר כי הכות לגישה מלאה מערדי למשדרי המשלה לבמו המשפט טונה משפטית.

במישור השלטון המקומי (הרישות המקומיות) החובה לדו-לשוניות, אותה מקיים סימן 82, מובלת יותר. היא מתייחסת רק ל"הודעות הרשמיות", והשוב סכר, החובה מתגבשת רק באזנים אזרחים שייקבעו בצב.

צו כזה (Use of the Official Language of the Government) [1920] Official Gazette. "Use of Official Language" (2-5, paras. 5, 281) הוא אינן בתקופת המנדטוריות, ונקבע בו "אזורים תלתי-לשוניים" שבהם הרשויות המקומיות נכותות לרובת פרסום בשלוש השפות, והיום שנית השפות הרשמיות (Tabory, 1981, p. 274). העניו נתיקופתו והוא קובע בסעיף 5 לאמור: באזורים הגרונזים המבויים שבהם מעוטי אוכלוסייה יהודית ניכרת, שולטת השפת ישמש כמשדרי המחוד המנדטוריות, והעויות והמפטים הרשמיים האחרים, באחת אויפ כמו כמשדרי המשלה. מתווחת כהנה כעני אזורים תלתי-לשוניים. הם שפוטו על-ידי הוציב חליון. האזורים

קטגוריית המשנה השלישית של הברונות הקטגוריות היא "הברונות לייצוג והקצאה מיוחדים". בשונה מברונות גיהול העצמי, המסודרות בניקיון את "חזיה המיומנים" של קהילת המשוט, קטגוריית זו מתמקדת במישור השליון המרכזי, הכלל-הברותי, ועוסקת במכלול משאבי העצמה המקומיים באזור מישור. מדובר בברונות העונות לשתי השאלות הבאות: עד כמה המיושט זוכה להיות רגור'שית? בכיצד המקומיים על-ידי המסודרת הכלל-הברותיים, וכן כמה המיושט שותף במסודרת המקומיים עצמם? — שרהשורים שבהם הם המלמנו, הממשלה, הרשות השופטת ושירות המדונה; שאלת החקיקאה והייצוג מסתעפת על כן מן המישורים מולטיים בנורמטיביות חישובים וזכות המשפלה והשירות הציבורי, הן להקצאתם של הקצבים מולטיים ושיירות ציבוריים, הן להקצאתם של סמפני תוצרת ומפעל חמרי. אחר הנוגמאות החשובות לסמלי תרבות ולסממני מעמד היא סוגיית השפה הרשמית.

אמת המידה הבסיסית להקצאת המאבן הציבוריים היא מודורניזציות — מתאם במישור עם הוויסם הדמוקרטיים בין הקהילות עם זאת, אי-איש לחלק בקלות באופן מודורניזציוני משאבים סימפוליים, ועל כן מדינה הברורה להעניק לקהילת המיושט "הקצאה מיוחדת" מקיפה בהקשר זה צפויה לפנות לאחד מן האפיקים הבאים: (1) סמלי המדינה יהיו "רדאטיים-היצוריים", ולא סמלה הייחודיים של קהילה כלשהי; (2) הסמלים יהיו אנונם כאלה שמקדם ההיסטוריה הוא כאתר הקהילות, אך במודרת המבן נטענו במשמעות משותפת; (3) במקום שבו הסמל אינו יכול להיות "חיצוני" או משותף, הוא יהיה לעתים כפול — דו-לשונית, למשל.

הקונסטראקציות הברונות משרטטת בתוך בהירות את ההבטחה המשפטית הטעונה במישור 82 לדבר המלך. אם להשתמש בטמונולוגיה המיושט שפוסח זה עתה, הרי שפעמד הערבות כ"שפה רשמית" הוא משפטי המקרה וזכות קיבוצית מובהקת ו"מרחיקת לכת". מרחיקת לכת, שכן המעמד הרשמי מבטא לא רק העניקה של זכות קיבוצית "רדאטיבית" (זכות המרככת את לחצי השחקיה הלשוניים הממומלים על בני קהילת המיושט), אלא גם זכות קיבוצית רדיקלית יותר — זכות "לייצוג ולהקצאה מיוחדים" משמשותפת הפוטנציאלית של זכות אחרונה זו — משמעותית מולטיטיות, מולטיטיות-סימבוליות, כלכליות והברותיות — הן אכן מרחיקות לכת.

דמינו לעצמם מה היה סמורחש לו התמסרה באורח מקיף מחויבותו של השלטון לעניל בתחומים חשובים באורח דו-לשוני, ולו התמסרה יכולתם של האזרחים לעמוד לעשות שימוש בערבות לברת במכלול מעניקים עם מסודרת המדינה: פניה בערבות לברת לשירות במשורדי הממשלה כולם, יהיו דיונים משפטיים בערבות לברת, וכדומה. זאת תוך שהם זוכים לאותה אכזות שירות ולאותם יתרונות יהיו זוכים להם לו פנו בעברו. ישור בפנישם אילו השכלות עסקות היו לכך הן על הרוב השירות הציבורי נוספר הערבה ונוספר הדו-לשוני בתוכן והן על מעמדה של המשלה הערבית מתפיסתם העצמית של בני הקהילה הערבית ושל בני קהילת הרוב, יור על כן, להבדיל סממניק מגן חלקי המעניק לשפת המיושט. דוגמת המעמד של "שפה מוכרת" (ומעניק למיושט זכויות שימוש מהותיות בשפתו אל מול הרשויות השלטוניות)

ולשלוט בה צפויים לשחק את שפת המיושט עד דם, אם לא ינקטו אמצעי הגנה מיוחדים — בעיקר זכויות קיבוציות המעמדת "סכנה לשנית" מעונת. "המדינה עשויה להחליף (ואף רצוי שתחליף) את השבעות הדרתית כשבעה אחרת, אך היא אינה יכולה להחליף את האגלית [א] כל שפה אחרת שבה מתנהל הדיון] באין-שפה" (Kyriakou, 1995, pp.111).

זכויות קיבוציות ("זכויות הנובעות מהשונות הקטגוריות") בעד שהזכויות המשפטיות של האזרחות משענקות לכל מיט מעמם אנשיהו או אזרחות במדינה — קיי, כמתקן מוכררות סמל קטנה הכרתית או אחרת — מפויים שלשה סוגים עקטיים של זכויות הששיות לעמד לביחיים ולהתאגדותיות דורקת בשל השתייכותם הקטגוריות המיוחדת, הטעם המסודרי התנוע לביחיות הקיבוציות הוא המסודר לשברייכות או אלה אכן יאבדו. ההשתייכות והתכונות (הדתים, בני האדם המשתייכים לאותן הברונות או אלה אכן יאבדו. ההשתייכות והתכונות (הדתים, הלאומיות) היא בעבור הרב רובנו סמך מרכזי של אחרת העצמית. היא מעניקה תודעה ומשמעותיות המשפטיים עמוקות על חלק ניכר מן הברונות שאנו מקיימים במהלך חישי. הברונות הקיבוציות עשויות לענן באורח אפקטיבי על ההשתייכות ועל ההוות הקיבוציות, והן מתפללות לשלו קטגוריות-משנה*.

קטגוריית-משנה ראשונה מבונה "זכויות רדאטיביות" או "זכויות התאמה". תוצרת עשה זרחבת למדי נורמה של המדינה מברונות אלה. ראשית, הן מחייבות את המדינה להשתתף באורח פעיל בשמירת פקטיביות תרבותיות מרכזיות של המיושט. שתי הנוגמאות המרכזיות הן זכות בני המיושט למימון ציבורי של המיושט וכדומה. תרבה שנייה ציבורית מוזאונים, אירועי תרבות, ארגונים קהילתיים של המיושט וכדומה. תרבה שלישית שחוקיות תרדאטיביות מטילות היא דיקטומט בין שמירת ייחודו התרבותי לבין סיכויי הצלחתו במימם הברותיים והמולטיים — זאת למשל ברוד של סמן מסור לבני המיושט מנורמות הפועות בהם בשל הפרקטיקות הדתיות או התרבותיות שלהם (המקיי יום מנוחה, קודים של לבוש, וכדומה).

"זכויות הניהול או השלטון העצמי" (self-governance) הן קטגוריה שנייה של הברונות הקיבוציות, המבטאת "עליות מדדני" לעומת הזכויות הרדאטיביות. בדומה לאחרונות תכליתן של זכויות הניהול העצמי גם היא ששירה על רובת המיושט ועל אפשרות התפתחותה אלא שכן פועלות במישור אחר — על דוד הרמת המידה שבה המיושט מסודר בעצמו את החומי החיים התלווונטיים לפרטים המרכזיים אותו, הענקת זכויות אלה היא מעלה של ביזור כוח, של אצילת סמכויות והענקת מנין-הסעינה למיושט מפני הפרעות שקהילת הרוב עלולה לפצל בושיאם בעלי חשיבות מיוחדת לתרבותו של המיושט: חינד, דת, שפה, מעמד אישי, גיוס משאבים עצמיים (מיושט) מגינה לסיטוריות המיושט, פיתוח וכדומה. לדוגמה, כאשר זכות הניהול העצמי תופיע בתחום החינוך, היא תפגע אל מעמד לשאלת המינון הציבורי וההתנהלות בשפת המיושט. אל השאלה מי מנהל את מנורת החינוך של ילדי המיושט. משמע האם המיושט כקבוצה, או מיסים השייכים אליו, הם שיקבעו את תכנית הלימודים, את מינוי המנהלים, המפקחים, המורים, את עדיפותות התקצוב, וכדומה.

החסבר הנוסף הוא ששפט. הוא מנמסס את מידת אידהאמא בין מעמדת המשפט של הערבות לבין הוצאת האמנת של ישראל מכיוון אחר, מכיוון שהוא חושש הערבות במעמד השפה הערבית. המטרה היא כי התבטחה המשפטית ביחס למעמד הערבית מוגבלת קצת יותר בהיקפה מבני שמקובל להיות. המשפט הישראלי (במשפט) להם המצטרף) אינו מגבש בכל הוצאה משטר נורמטיבי מקיף של דו-לשוניות, ואינו מקנה לשפה הערבית מלא ומקיף של "לשון רשמית". מענה זו מתחדדת מכוח עיון במשפט ההשוואתי: השוואה למשפט הקנדי צ'רטר הזכויות והחירויות, שהוא לנ החוקה הקנדית, קובע הוצאות מפורטות ונרחבות ביחס לשפות רשמיות של קנדה (סעיפים 16-23). סעיף 116 (1) לצ'רטר קובע את ההוצאה הכללית והחד משפטית הבאה:

English and French are the official languages of Canada and have equality of status and equal rights and privileges as to their use in all institutions of the parliament and government of Canada.

הוצאות מפורטות לא מעטות נוספות להוצאה כללית זו. סעיף 17 לצ'רטר קובע במפורש כי לכל אדם זכות להשתמש באנגלית או בצרפתית בכל דיון או הליך המתקיים בפנימוט הפרדלי. סעיף 18 קובע במפורש כי החוקים, דרכי הפולמוט והרשומות יודפסו וימוסרו הן באנגלית והן בצרפתית, וכי הרכיחות הלשוניות הן "בעלות סמכות שווה" (sequalitative). סעיף 19 קובע במפורש כי כל אדם יוכל להשתמש הן באנגלית והן בצרפתית בכל הליך משפטי בבתי המשפט שחוקמו על ידי הפולמוט. סעיף 20 קובע במפורש כי כל חבר בקהילה הקנדית רשאי לענות ולקבל שירות, באנגלית או בצרפתית, בכל משד בשירות הציבורי הפרדלי (זאת בסיועם שלא יפורט כאן).⁴

השוואת סימן 82 לדבר המליך להוצאות האמורות בצ'רטר הקנדי גמליה בסימן 82 במה חילשות. ראשית, סימן 82 הוא לקינו יותר. הוא שואר פחות רחבת מפורשת סיניג "דישמיותה" של שפה נעמדו לעיל על כמות אלה. שנית, הדין הישראלי אינו כולל הוצאה כללית הזדמה לז שביסוף 16 לצ'רטר, למה "השפה הערבית והשפה הערבית הן השפות הרשמיות של ישראל", ואינו כולל הוצאות המוציאות והמפטרות את "מעמדן השווה". אמנם כותרת השוליים "שפות רשמיות" מלווה את סימן 82, אולם על-פי המשפט הישראלי כותרת השוליים אינו כוח נורמטיבי עצמאי. במובן אחרת, כותרת זו תועיל למרישנות הזכות המפורטות בסימן 82, ואולם ייתכן שאין כותרת הסיוף חזות שאין מפורטות שם "החלשה השלישית אונה נוגעת להיקף מעמדה של הערבית והיקף הדי-לשוניות) אלא למידת שיריוע של מעמד זה. בכל היקף שהוא. במדינת הדי-לשוניות, מעמד השפות הרשמיות חוק ויגלה. אמנם, כפי שיוונה להלן, הביטום מעמד שפת המיעוט מענו לאמורה בהוצאה חוקה הוצאת חוק ריגלה. "זאת שונה שבניסים מסוימים של מעמד הערבות זוכים גם להנחתם של עקרונות יסוד חוקתיים של ישראל. אולם נקודה זו לא משנה מהותית את מצב הדברים. סימן 82 לדבר המליך — שהוא הוצאת חוק ריגלה — הוא עיסק החסוד המשפטי הלשוני ועיקר ההבטחה ביחס ל"דישמיותה" של הערבית.

ל"רשמיות" יש עוד עורך ויחודי. "רשמית" הוא "מיועז" עוזת לכאורה לשתיפות שבמחנה המדינה. השאלה שבה ועלה אם כן: מה מסביר את מה שישא כנוניטה של ישראל בתחום השפה ובאמצעות משפטה לקטפת מדינת שהיא אונה משתייכת אליה באופן מהותי? התשובה משלבת שלושה מפורים: היסטורי, סוציולוגי ומשפטי. ראשית, על התחשוח ה"סיטרה" הלשונית של ישראל בתפוד-דגמה שהיא משתייכת אליה — מדינתה מדינת הלאום האתנית — היקל מאוד היקף ההיסטורי-משפטי. מקום המנדחה של הערבית (לדג הערבית) כשפה רשמית הוא בהיקף מנדטורי, להבדיל מחיקה ישראלית מקורית חדשה. במסל חיקה מנדטורית זו על-ידי המדינה שזה מקרוב הקימה (בניסול מעמדה של הערבית) לא היה עובד ללא תנוכה שילית של הקהילה הבין-לאומית, שהיזי החלטה החלוקה של האומות המטאדות מנובמבר 1947 הוציאה על שמיות זכויות אדם זכויות קיבוציות, ובכלל אלה זכויות לשוניות, בשתי המדינות — הערבית והיהודית — שהיו אמורות לקום כפלסטין.

עם זאת, תרבה לשים לב לכך שניסוח החלטה החלוקה לא הביטחה שמירה על מעמד של "שפה רשמית" לערבית במדינה היהודית וולא לערבית במדינה הערבית, אלא שמירה זכויות השימוש של המיעוט בה. החלטה הא"ם מפרטת זכות שימוש בשפת המיעוט בהקשרים רבים: משור המיטי, היסי מסטר, דת, עיתונות וסמונים מכל סוג פיעלות פוליטית, ועוד (ראו Part I, B, §10 (d) לחלטה החלוקה; רבן §7, Chap. 2, C, Part I, C, לחלטה החלוקה). כמו כן, על-פי הערת השוליים המספחת ל-§7 האמור, ירכיב להתפטר להכרזה של המדינה היהודית כלפי מדינות הא"ם המתחברות ובה יאמר כי "מדינה היהודית ינקטת סידורים הילמים שיאשימו לאזרחים זוכרי החרבות את השימוש בשפתם, במובן או בעל פה, בבית המחוקקים, לפני בני המשפט ובמני המנהל". התחייבויות אלה מביטחת לערבית מעמד של "שפת עבודה" (working language) מלאה או כמעט מלאה, אך לא מעמד של שפה רשמית כד למשל נעדרת החובה שפעולות החיקה והחיקה-המשינה וכן המסמלים האחרים המופנים לצבור ומקוים ברשות המחוקקת. בממשלה ונוניה-השונים, וכן בבתי המשפט, יוננו בשתי השפות. טענה זו אין מתחזקת מן ההשוואה למעמד השפות בישות המיוחדת של ירושלים (ראו Part I, C, §10 Chap. 3, לחלטה החלוקה, שם הערבות והערבית היו אמורות להיות, במפורש, "השפות הרשמיות" של העיר).

החסבר ההיסטורי לא מספק, אם כן, תשובה מלאה ל"סיטרה" ישראל בהחום הלשוני מן הצפוי במדינת לאום אתנית. שני מקורות הסבר נוספים מנספרים כאן, המקוים את תחשת תכלית לזוכה מה שגורא כחוסר ההתאמה בין כותרת הלאומית של ישראל לבין מעמדה המשפטי של לשון המיעוט בה.

הסבר אחד פונה לכיוון סוציולוגי, ומצביע על הפער בין רטוריקה לבין פקטיקה. הוא מורה כי חוסר ההתאמה או ה"סיטרה" האמורה היא ללאריות בלבד: שתיפות לשונות של ממש עם שפה אחרת לא "הציבה" מעולם על המשוד הסומבולי של ישראל. במשטות, במקום לנקט במליך בעייתית של ביטול המעמד הרשמי של הערבית, הסתפקה ישראל בייקנו דה-פקטו של המעמד הרשמי מביטול מעמדת מעמדת בהחיות הישראלי. נעני להלן חלק מאמני הדיקון מתוכן.

ד. המלדעות הרשמיות של המשטלה מופיעות ברובן בעברית בלבד. כמו כן, שילוט חדרים על לשנים האחרונות היה נכשט מילי בעברית. לעתים נוספה האנגלית, אך רק לעיתים נדירות הערבית. שילוט החובות ברשויות המקומיות וכן חוקי העזר ניתנים בעברית בלבד; זאת ברשויות המקומיות היהודיות, וכן — עד לאחרונה במשך — ברשויות המנדטיות, כולל אלה המצויות באותם "אזורים לשוניים" שפורסמו בצו המנדטורי שנוטט לעיל. העני המשוררת התאירה היהודה הייתה במשך שנים רבות ידועלים. נחזק על כך לחלו, בדיון בהתפתחותם בעשור האחרון.

הרשויות המקומיות היהודיות החלק מהרשויות המשוררות אך הריחוקו לבחן קבועו הנבליט לשונות על מלדעות פרטיות ברשות הרבים. חוקי העזר נשאו ברובם את הנהיגיה הנזאה, שכללה גם המחשה גרפית ל"עלנותה" של העברית.

אם נירסם אדם מדועה ולא יצנו שלט, אלא לפי רשיון מאת ראש המועצה הנוטאס לטואס הרשויות ואלא אם המלדעות או השלט — (1) כחובים עברית, או (2) כחובים כולקים עברית וברחלקם לטונית והעברית נופסת לא פחות משני שלישים מסטטוס ואת החלק העליון מהשטח האזרחות העברית נרלמת מהאזרחות העליונת.

ההרואה המצוטטת היא סעיף 102) לחוק עזר לעזרת עילית ומלדעות ושלטאס, תש"ד-1964, (חשוב עם זאת, להוסיף כבר עתה כי חוק עזר זה בוטל על-ידי בית המשפט העליון בהאשית ענות התלשיס).¹¹

ה. בארבעת העשורים הראשונים לכדינה נוספה לטמק 82 חקיקה לא מעטה הנוגעת לשאלת הלשון. חקיקה זו עוסקת בשמות שיפורטטו בהן הודעות לצבוע על-ידי גופים שונים, הוראות בטירות, שפת כתיבות ותבואת שיפורטטו במקצועות מסודרים מסוימים ועוד. חקיקה זו לא נמלה וישה אחריה בבית לערבות. מצד אחד, מנזרה בחקיקה זו לעתים חזרה מפורטת פרוטום בערבית; ראו למשל סעיף 76 לחוק ההכרזות לכנות ולתאש הממשלה [נוטח משולב], תש"ט-1969, המורה כי פתקי ההצבעה בבחירות יהיו בעברית ובערבית. מצד שני, חובת פרוטום בעברית דוגמת לניסוח אפיני מופיעה בסעיף 9 (ב) לעצ המצעות המקומיות א', תש"א-1950. "הודעה על ספרו פמנזי [של מועצה מקומית] תיעשה על-ידי פרוטום בשני עתונים יסויים לפחות הדוספים בישראל, שאחד מהם לפחות הוא בשפה העברית". פמנזים אחרות מוסטת לתבואת פרוטום בעברית, והפרוסים בערבית (או בדוסיית או בכל שפה אחרת) הוא נבדד אפשרות בלבד. דוגמה נוספת, בעלת משמעות סמלית רבה המנסטת עדיפות כרורה לעברית היא הורוא סעיף 40א5) לחוק האזרחות, תש"ב-1952, המחייבת "ידועת מה את השפה העברית" כתבאי להתאזרחות.

ו. קבולה נוספת התנומת לייחוק בין הטרוריקה הטרורטיבית לבין הטרוריקה השלטונית בתחום המגורה של הערבית, ונועת לכעיד שבות המשפט מעניק בנת שחובת הפרוסים בערבית מפורטת. החלכה המסומנת בבחי המשפט היא שלמרות שמוטלת חובה על המשטלה ועל רשויות מפורטת.

הבדל זה בין המשטר הטרורטיבי של שפה המיעוט בישראל לבין המגורה של שפת המיעוט בבדינות הדו-לשוניות אינו נונה, ראשית, הוראת חוק נוטאת אפי סימבול הלש מוח של הוראת חוקה, שנית, קל יותר לכטלה או לשנותה.

נראה אם כן, כי נודל החבטחה המשפטית במישור המגורה של הערבית מנוטאס מעט יותר מפני שסיסס לרונה מצויה הווויה משפטית חלקית של מעמד הערבית כאחת משתי ה"שפות הרשמיות", וראלם ככל הורוא המורה טורמטיבית זו אינה מנבטת משפט נוטיבי מסיף של די-לשוניות. משטר משפטי של דו-לשוניות מנרד תנאים מסוימים, שרק רחלק מתקיים בבירור בין הישראלים. תנאים הראשון הוא שלפחות חלק חשוב מהצווי הדו-לשוני (דוגמת ההוראות ביחס לשפתן של רשויות השלטון המרכזי) יהול ככל המנדטוריה של המדינה, ולא במטרות המיעוט לבדם. תנאי זה מופיע אכן בסעיף 82. התנאי השני כדו-לשוניות משפטית נורב ממדיים מקיפים — הן מצוירים והן ממוטיים — של שויון ושותפות לשונות לח quality שמוטאס. והנה, ביחנה השוואותית מנלה בסעיף 82 לכרב המולד כחם הסריס או אי-בדיוריות.

לחל כקבדות שונות המשקפות את חלשתה של הערבית. לעתים זוהי חולשה משפטית — חקך במגורה המשפטי של הערבית כפי שרוא מנובב בסעיף 82; לעתים זוהי חלשה הטרותית-פוליטית. נתונים שסבם נשחקו לאורך השנים או לא יושמו אכרית משפטית שאין חולק כי הן תנוות לערבית.

א. חקיקת המדינה מנפיעה אמנם כדיטמות גם בנוטחה הערבית, אך זאת לרוב חדישים רבים לאורך פרסומה בסם החוקים עברית (ובדיטטיין ובדינית, 1996, עם 199, אחר זה אינו משפטי כלאחר על חוקמה של החקיקה; תחילת חוקמה של החקיקה אינו מותנה כפרסומה כרשומת בשתי השפות, אלא כ"ש"רשומת כרשומת" (סעיף 10 לפקודת סודרי השלטון והמשפט). יחד על כן, קיימת עדיפות לעברית, הנובעת מנחה החיקרון הפשוני הקבעו כיום בסעיף 24 לחוק המדינות, תשס"א-1981, לעני און שויון משקל לשני הנוטיים, "הנוטח המחייב של כל דין הוא הנוטח שכשפה שבה הוא נתון", משמע, יש לפרש את דבר החיקוקה לפי שפת המקור שניתן בה — עברית, וכמקרים נדירים אולות.

ב. מעשית, אי-אפשר לענות כערבית לרשויות של המשטלה המרכזי שחן מנבב לדג על סיפיים מקומיים או אזורים כיישובים ערביים; אין התאזנות מוסדית. שתאפשר זאת. ספיסם רשמיים רבים, אלא רוב הספיסם, אונם מופיעים ככל בנוטחם הערבית.¹²

ג. אדם יכול להידי עברית במשפטו או במשפט של אחר, והוא זכאי למאזרומן אם מונח נודו כתב אישום (או סעיפים 140-142 לחוק סודר הדיון הפלילי [נוטח משולב], תש"ב-1982). אך הוא אינו יכול, חלכה למעשה, להלך הליך פלילי או אזרחי שעיקרו בערבית. מנרב כל המעט — בחלק גדול מסעי המשפט ובחי הדיון ה"לונטיים (דוגמת כתי הדיון לעבודת) — אינה מניולה מענויים מסויים ועיליים שכולליתם חרונם מנרבי בית לעברית ולחיפן. המנרון מנלל שם תכופות על הכפיהם של המדייניים הערבים עצמם, שמשלמים על כך כביכויי והלחחום — בהעדר תרונם טותר, או בבחירה להעיד בעברית עלת — או נמלצים לשאת במסיון הטרדיש לרבישת שירותי תרונם היצוניים.¹³

עריבת רובם מקדמים סדר יום טרנסטורמיטיבי לחברה הישראלית כמו כן, כל השנים נכח בתודעת המיעוט חשש מפני עימות ישיר עם אופיה של המדינה כמדינת לאום אחידה, וזה אינו חשש הנתלוש מהמציאות. ספק לא להאס יסוד: הנכונת טמאשח חסימה של סמליות הקוראת לתנע בצורה ישירה ונכדמה על אופיה של המדינה כ"מדינה יהודית ודמוקרטית" אפשרות זו תתנגדה והדומה בטווח בוסה לקראת הבחירות כ-2003. קונקרטית לעניינו, כפי שציינו לעיל, המעמד המשפטי של הערבי (וא לא לפחת חלק חשוב ממנו) אינו משוררין דוקטריה לפיכך קיים חשש שמעמד זה ישונה על-ידי הנכונת בקלות יחסית, אם יתפת כמסויים על "אקסיומות" של קהילת הרוב.

ואכן, בעקבות התרחשויות שתוארו לחלן, הודרו חזק הנכונת קליינר להציע הצעת חוק לתיקון סעיף 82, לקביעת הערבי כשפה רשמית יחדה. הצעה זו אגום לא התקבלה, אך לא לעולם חוסן.

העשור האחרון - שינוי מנפנה הנושא השלכות לא-זיאות, אך מוגבלות

ברצוננו את הצעות החוק של, היטיב ה"ז קליינר לנאר את ארבעה העשורים והצי הראשונים של המדינה. "עד היום הסודי לא-טרנספלי: ההרדים לא שיש את החוק, והשירים לא ברצוננו ניסו לאכוף אותה" ודברי הנכונת, כ"א בחשוון התשס"ב, 7 בנובמבר 2001. בשעור האחרון חל אכן שינוי של ממש במצב דברים זה. המוריס השלטימנים המעורבים בשנים הם בעיקר בתי המשפט העליון, מחוקק המשנה (שד האצד) והיועץ המשפטי לממשלה. עם זאת התקודה החשובה יותר היא שנופים שלטימנים אלה הונעו להתערבותם על-ידי פניולתם של גופי חברה אחרת, ובעיקר אלה שהחלו להתפתח בשעור זה בקרב המיעוט הערבי-פלסטיני. מזה המהצרת השנייה של שעת המשעים אגוני זכויות אדם, ובמיוחד עזאלה (המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל) והאגודה לזכויות האזרח, מובילים מהלך זהיר למדי של ויצור המעמד המשפטי של הערבי לצורך השנת שינוי במעמד החברתי הפוליטי שלה. אפשר לומר כי ביסוד כל ההתפתחויות שיתוארו להלן מצוי קבוע של ההנהלות: ממשש ההכשרה הטמונה במעמדה המשפטי של הערבי מתנה - באופן ממשוי - במגירת המיעוט על זכויותיו. אין פעולה יזומה של המדינה או מדיניות שלטונית לצמצום פעיל של הפער שנוצר כמחלף השנים בין מעמדה המשפטי של הערבי לבין מעמדה הפוליטי והחברתי.

ההפתחות חשובה ראשונה היא פסק הדין פניין וראם מהתשס"ג. פסק דין זה הוא תולדה של התעקשות חברת בנייה ערבית על זכותו לסיים מרדעת בערבת בלבד בחוזמנו ערביית נצרת עילית. הערבייה לא הסתירה את הטעם להתנגדותה: "הדגשת זכויות של הרשות המקומית במקום יישוב ערבי ויהודי בעיקרו". הדברים חושעים את השוואת תמסקיה המלווה את מנסת מנברם של ערבים להתורר נצרת בשל מעמדה הדיני נצנצת, והפיקחה על נצרת עילית עם השנים לעיר מעורבת יי בית המשפט העליון אישר את זכותה של ההבדה הפקבלית וזאת זכותה של אחרים) לפריים בערבות בלבד בלחות מרדעת של רישויות מקומיות, ומ אלה שרוב תושביה או כולם יהודים. הוא פסל את חוק המור של ערביית נצרת עילית שחייב שימוש בערבת בכל פריסים, ובכלל זה פטי, על נבי לוחות המרדעת ברתוי העיר.

אחרת למרים בערבות, ובמון כך חוקים והקיות-משות, הדי שאי-סיים בערבות אינו מקנה כשלעצמו סעד של שלילת תוקפם של אדם דברי הקיפה. סעד יימנו לאס רק אם ירכיח כי גורם לו עצמו עול קצב א-הופסים, או אם קיימת הוראת דין ברורה וקונקרטית מערב לסיפ 82, המורה על פריסים גם בערבות. במציאות ארובת השנים שבה נתנב המיעוט לוד-לשוניות, מרבן כי מרבית בני קהילת המיעוט תיקשו להוכיח מפניה אישית בנין אי-הפריסים בערבות.

1. המשפחות שהיהנה למעמדה של הערביה הצטמצמה בעיקרה לרוב התנהג על תחום חיו המינימים של המועיט: בעיקר ליכולתו להתחך בשפנו. מערכת היעד ממלכתית מסועפת (וסודית והינומית) המתנהלת בשפה הערבית והקדימה ומתקיימת, וכמו כן בשמי החיית להפעלת בתי ספר פריסים ערביים, הזוכים החל משנות השמונים למינון מדיקה במכש מלא (ולחלא, 1996) עם זאת, במינון שנווא לעיל, זכות קיבוצית זו לחונד כערבית היא זכות מקטגוריה המגובלת יותר של הזכותות וזכויות לניהול עצמי (אאוטומטה) מהסוג המתון למיעוט הדתי וההתייחדי בוסח למשורות היעד שבהן לומדים ילדי ושוללת מהמעועיט. למיעוט הערבי-פלסטיני לא מוענקת גם הזכות לייצג מיוחד של המיעוט עולמו של ההיסטוריה שלו במכנית הלימודים של כלל המלמדים בישראל. יתר על כן, אפילו הזכות לה"ב-אגויות מוגבלות כאן, שהי מערכת היעד בערבות מסתיימת בזמת היעד החלכוני. חידד על-תלכני אקדמי - אוניברסיטה ערבית - אינו מנמא.¹⁷

בשעור האחרון חל עם זאת שינוי במצב הדברים. כדי להבין את היקפו של השינוי, ובמיוחד את גבולותיו, נודדו דיון קצר במטה בקורות תסימת הנוגעות לתקופת 40-45 השנים הראשונות. תקופה זאת מאופיינת במאור כפשי עצמק ואם גם משט פחות עצמק ממש שהנה להתנין בין מעמדה המשפטי של הערבי לבין מעמדה החברתי-פוליטי. מהם שורשי העיקרים של דיסוננס זה?

ראשית, הדיסוננס הוא במידה רבה תולדה של "התפתחות" דו-לשונית חוד-צדדית של המיעוט. פערי עצמה כולטים מניינים בין הקהילות הלשוניות בישראל: פגרים אלה ביסמו תולת כלכלית של המיעוט ונחש השפעה תרבותי רבי-עצמה של קהילת הרוב היהודית, ותולת השפעה אלה החפילו. במדע ושליל-ממדעי, כמכש שליון לוד-לשוניות של המיעוט. במקביל, פערי העצמה המכורים הקורו תמריצים שעשויים היו לפחות את קהילת הרוב לאמץ דו-לשוניות. המגבשה דו-לשונית חוד-צדדית של המיעוט לבדו (במחמת 1980, עמי 15-18, אלהאן, 1996, עמי 110). פרקטיקה שלטונית מרכזית שדחקה במיעוט לאמץ דו-לשונית היא השימוש בהבלבד בעברית על-ידי הרישות המנהליות של ישראל לכמט הרישות המקומיות הערביות. כך נוצר מעגל מתבסס של שטעוק: הפרקטיקה השלטונית חוד-לשונית התבססה במידה רבה על הדו-לשוניות המתהווה של המיעוט הערבי, שהיא עצמה הייתה אותה כל העת כאמנעה חוד-לשונית.

שנית, הפרקטיקה השלטונית חוד-לשונית לא אומנה כמשך שעורים רבים על-ידי המיעוט הלאומי או על-ידי גורמים אחרים בחברה האזרחית הישראלית. היעד האצנור המשפטי קשור במטה גורמים. אחד מהם הוא המעמם המאוחר של אגונים משפטיים שהתנתמם

מייצגו לשוני שהוא פורמלי בלבד. התבטעה היא לכך שהמיעוט עצמו נכחד את הייצוג הלשוני הנוכחי בשפתו. יתו על כן, וזהו גם תבטעה לשותפתו: לעברתה של המיעוט – כהקפלה לאומית – במדיניות של המלדת המשותפת.

פס"ץ ע"א 679/01, ע"ד יערי, תל אביב, יפג"ב 10/01

השיבתו של "שפת השילוט" ושל שפה בכלל מתבטאת בחדות מספק הדין המרכזי ביותר ביהם למסמדה המשפטית של הערבות. זהו פסק דין שניתן לאחרונה (מאדש יולי 2002) – ע"א 679/01, ע"ד יערי, תל אביב, יפג"ב 10/01, השיבות המיוחדות של פסק הדין אינה מענה רק בכך שספר על עיריות "הערים המעורבות" בישראל דו-לשוניות בשילוט המוניציפלי שלהן (שלא רחובות), שלא מדי, שליט הכוונה בתוך המסגרת העירונית, ועוד, ולא רק בכך שספר זאת במסגרת תחום שימושי של אותו עירום ולא רק בעקבות ערביות או בשכונת מעורבות. השיבות הרבה מענה בהתקפות שניתנו לאותה הכרעה שיפוטית, ובמה שנאמר בהן או משתמע מהן ביחס למקומו של המיעוט הערבי-פלסטיני במדינה. בפסק הדין קיים ביטוי ברור לאופן שבו שפה "שפת שילוט", מוגבלת לא רק בכלל בעל חשיבות פונקציונלית (מדי, הכוונה רדומה) אלא גם בהתקפות סימבולית של מאמרו קהילתי מיעוט ושל סמכות היחסים המוניציפליים המתקיימת בהנהגה קוצר היריעה אינו מאפשר דיון רחב בפס"ד ע"א 679/01 (לדיון ראו ספ"ג, 2002), נסתפק על כך בהארה כמה נקודות מרכזיות.

פסק הדין התקבל בדעת רוב והנשיא ברק והשופט דורני, כנגד דעתו של השופט חשדן, אולם הנספחות שופטי הרוב אינן זהות, אשר על כן, קשה להצביע על הלכה משפטית ברורה. עם זאת, ברמה הפחות פורמלית, רוח של קירוב המיעוט והבנת מעמדה החוקרית משתקפת בעמדת הרוב. נקודה מרכזית ואינה היא הרחבת מאגר המקורות הנומטיביים לזכויות הלשוניות של בני קהילת המיעוט. הרחבה זו מתבטאת בקביעה כי החובות פנייניה של השפה הערבית אינן מוגבלות בסיומן 82 לכדור ואף בהקפלה ובחוקיקת-המשנה שהתקיימו אליהן. מקור חובות נוסף הוא כללי ומאפיין יותר – ערכי היסוד של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. הנהגה ומאמרו מקפידים לשפוט על המיעוט הלאומי בישראל ונורמים מערכיים אלה, "שכל המשקל הנוכחי שיש לתת לערכים בדבר זכותו של אדם לשפתו, לשלוט ולסובלנות כלפיו". מנחה כאן תחילת ביטוי ממנו של השפה הערבית גם על הנתונו של חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו – משפט, על רבדים נומטיביים בנורמים יותר מחוקיקה רגילה.²²

נקודה שנייה, מרכזית מאד, בפסק הדין נעוצה בהתמקדה של הנשיא ברק להטלת החובה לשילוט שלטוני דו-לשוני כנורמה מערכית היסוד של מדינת ישראל. התמקדה זו ביקשה להתמודד עם שאלה המלווה ככל את סוגיית השפות בישראל: מדוע אותו "משקל נוכח שיש לתת לערכים בדבר זכותו של אדם לשפתו, לשלוט ולסובלנות כלפיו" אינו מספק הנהגה דומה למכלול הלשונית הנוכחית החיות במחנה הישראלית? – למשל דושיית או אמושיית תשובות החשבה של הנשיא ברק וסמכת על הבחנה מרכזית זו העוברת בין "מיעוט ילידי" לבין "קבוצות מדידת" ראו את הפסקה הבאה:

התפתחות שנייה במסגרתה של הערבות הפוערת בהקפלת-משנה של האוצר הכניס שינוי לאי-זרה בתקנה, והטיל ב-1995 זרחה מסוים גם בשרבות על הדעות סכוד שמתפתחות על-ידי משרד המשפטים, הילוך המשפט לממשלה המערב גם הוא כמה פעמים להגנתה של השפה הערבית. לדוגמה, הוא זה שדחק בשר האוצר לעשות את השינוי המרכז בתקנה, והוא זה שהורה את משרדו הממשלה כי רחבה עליהם לפסס גם בערבית את המדעות המסוימות נופים אחרים להגיש בקשות לתמיכות מדינה.²³

התפתחות חשובה שלישית במאמרו השפה הערבית והפיעה בקפלה עותידית לבית המשפט מצד אגונו ע"א 679/01, ע"ד יערי, תל אביב, יפג"ב 10/01, האות מודבר שיש בהתפתחות בתחום השילוט, השילוט השלטוני. התדעיות משפטית שונת מובילות להתעצמות בהתפתחות בתחום השילוט בשני הקצבים: כבבשים הדין-עיוניים – עד כדי התרחיבות לשלמות מנכר לשילוט דו-לשוני מלא עד לפברואר 2004, והתרחבות השימוש בערבית בתחום שילוט החברות והמסדות ב"ערים המעורבות".²⁴ מדוע חשבה כל כך "שפת השילוט" – גם התחלוקות המשפטיות הסותרות ביותר בקנה המרחש סביב תקפטה של הקפלת השילוט של פסק (ספ"ג, 2000, עמ' 204-209):

שפת השילוט היא "שפת סימנים" רבת-חשיבות. היא מכילה רבדים רבים (פונולוגיים וסימבוליים), והיא נועתת רק לשילוט פנימי ושל המספים למינוחים) והן לשילוט צבורי-שלטוני (והישו לשקף את הוהתה של המדינה בהקשר לקהילת הלשונית השונות המרכזיות אותה). מכוח המאמץ בין שפה לבין לאום במדינות מסוימות, שפת השילוט מודלת את עשוית לשדר את מכלול המשמעותות הבאות: הודרכ דומגריפי של מרחב אזורי ברח, פקרי הכרה הפללית-מדינית בין הקהילות השונות (נמזה קהל המרכנים החוק שהמקומים פונים אליהן). שפות שותפות או הודרות של המיעוט מתוך מדינת אזורות; מודת הכבד שותפתו התרבותית זוכה לת, ועוד.

ישראל אכן מספקת המחשה לעומק הרבדים הטמונים בשפת השילוט. שהיא הויכוח על השילוט הדו-לשוני כבבשים הדין-עיוניים לא הסתיים עם התחלפות המדינה להשלים שילוט דרכים דו-לשוני עד 2004. הויכוח מנה לשאלה מה יופיע בערבית האם סוגיית שמת הישובים בערבית בשילוט הדרכים תתמנה בתחיק ערבי של השמחה העבריים, או שמא תישמר בציון שמת הישובים במקור הערבי? הויכוח מתעורר לעתים אפילו ביחס לתחום שמתוהת של יישובים שכל אפולטיביות ערבית, אך במיוחד ביחס ליישובים מעורבים (ראו בערבית "כחוב ערבי" או "ענא" וביחס ליישובים שהיו בעבר ערבים ואינם עוד כמו טבריה/טבריה או צפת/סאפור). המדינה נקטת לעתים פתרון של פשרה, שלמה ליתוב בערבית של חשב מפני בערבית ולצדו בסוגיים התאית בערבית של חשב בערבית. היא מתפסת במחד היטב על המשפט השונה של השמות, ועל כך פשרה זאת שונה במסגרת התאורטית שהוצגה לזכות של מכלול המדינה ל"היות המסגרת המשותף".²⁵ במובנה זאת המסגרת התאורטית שהוצגה לזכות הקבוצות, הדי שתבטיע המיעוט היא לזכות מהותית ל"יצוג והקפאת מוודים", להבדיל

בזירה הכלכלית-החברתית: זוהי חשפה שבה "מדינת הרווח" הצבירה על ישראל חלק ניכר מעסקי המסחר הצבירי. זו שפת הבורסה והשקמה השלטונית, שפת ההשכלה הגבוהה, שפת דובר רחב של התקשורת האלקטרונית הצבירית בישראל ושפת דובר רחב של שוק ההשקמה. המשמעות העיקרית של ממצא חשפה הערבית מופתה ממצא למישור הכלכלי-החברתי בישראל. המאמץ לקיים ברובד ההגנה על חייה הפנימיים של קהילת המיעוט, ובעיקר ביכולת של ילדיה להתמודד בשטחים.

הערבית ממוסרת על כן להישחק בממדים רבים. נספח כאן בהתייחסות לשניים מהם. ראשית, שחקת עמדת הערבית משתקפת בעמדתם של תלמידים ערבים כלפי לימוד שפתם לקראת תעודת הבגרות. בעתה ברורה ברמה הבסיסית של 3 יחידות לימוד היא חובה במת והספר העירביים, והנה, מחכונת מוגברת של 4 או 5 יחידות בערבית ובארית רק על-ידי מעשית מחלת-לימודים (בני תמישית לשלש בכורות העשירי שחלקו) (2002, Amara & Mazi). נקודה שנייה נוגעת ל"ע"ף הלשוני" ביישובים הערבים נעמים מחקר חלקי בהקשר זה, שנתמך בע"ף אוס-אל-ח'סם, נלה נכחות מקיפה של העברית בשילוט המקומי, כולל שילוט מסחרי. המוצב על בתי העסק המקומיים. יותר ממתנת השלטון הכילו ערבית, וביזר משלש מכלל השלטונים הופיעה העברית כשפה החיונית (אמארה, 2002).

נותר עם זאת שאלה חשובה של משפט (הברה): האם אי-אפשרי בכל זאת להשתמש במשפט הישראלי (ובכלים שהוא מספק) באופן אפקטיבי יותר, ולהניח באמצעות שנינו סוציולווגיטיטי עמק יותר מהו שהושג? או משיבים על כך בשלילה, כן הנימוקים הבאים:

א. אם תובלת היא ביסוסה של "דו-לשוניות" ממשית, הרי שפירושה של זו הוא יכולת ממשית של המיעוט להשתמש בשפתו כן בחיים הציבוריים והן בחיים היום-יומיים והנה, אם אכן נניח כי המיעוט יצליח לאכוף שטורה מלאה על מעמדה של הערבית כ"שפה רשמית", וע"י הנישע יונבל בעיקר לתחום החיים הציבוריים, הלשון השלטונית משתפת אומם כמסקיטקות השלוניות המאומונות על-ידי בני החברה, אך השפעתה משנית למדי בהשוואה לנרמנים ודגמת שוק התעסקות ושפתו. חיי היום-יום של בני אדם מנהלים במידה רבה בכל השפה שבה הם עובדים או צפויים לעבוד, והנה שפת התעסקות אינה מוסדרת בהקיקה והעוסקת ב"לשוניותיה הרשמיות" של המדינה, ואף קשה מאוד, כפי שנינוכה להלן, להסדירה בהקיקה נפרדת.

לנונינו, במציאות הסוציולווגיטיטית של ישראל גורם ראשון במעלה הוא תלותם של היחידים בקבוצת המיעוט בשוק התעסקות המנהל באוה דומיננטי בערבית. המשפט יכול אומם להשפיע על עומק תחלתו, אך יכולנו להניח שינויים די-יקליים במגמה היסודי-הכלכלית-חברתי מוגבלת, הרושואה שולל עם המבנה הפדלי בקבוצה מאירה את המגבלות הזו. נוסף לכך, ניסבות נאו-פוליטיות מסוימות שלא צפויות להשתנות בטווח הקרוב נרמנות לכך שקשיי נומנין נרחבים – כלכליים ותוכניים – עם העולם הערבי אומם פתוחים לעת עתה נפנו המיעוט הערבי-פליסטיני. מסמרת תחלת כ"שוק הערבי" נותרה על כן על כנה (Amara, 2002).

על רקע זה עשירה להתאור השאלה הבאה: מה מייחד את חשפה הערבית, ומדוע דינה שונה מדרך של שפת ארורה – נוסף לערבית – אשר הישראליים דוברים אותה? האם לא נובע מביטחון, כי עתה יוכלו לבוא תושבים של ערבים וכתם קבוצות מיעוט של דוברי שפת שונת, בודישה כי השילוט בעולם יהיה גם בשטחים זו חשבויה היא בשלילה, שכן לא היה כל אחת שפת, מהו חשפה ערבית. הייחוד של חשפה הערבית הוא כפול: ראשית, הערבית היא שפתו של המיעוט הגדול ביותר בישראל, והי שישאל מישים יפומה. זוהי שפה הקשורה למטאפיזיקים הדברתיים היסטוריים ותחיים של קבוצת המיעוט הערבית בישראל. זוהי שפתם של אזרחים, אשר חרף הסכסוך הערבי-ישראלי מנקטים לחות בישראל כאזרחים נאמנים ושוויוניות, תוך נכונת לשונום ותרבותם. הרצון להגשמה דו-קיום נכבד של אצאזא של אזרחים אכנו, תוך מובלנת חדרת ושיווק, מצדק כהנה נשפה הערבית בשילוט העירוני – באחת ערים בהן ישנ מעוט ערבי ניכר (וכן 64-69% מהאוכלוסייה) – כבד אחרונה הנכבדה, והבית...¹¹

חשובה זו ראיה מאוד בעינינו. לא דומה הערבית לשפת העולים, שכן לא דומה מישור-ליד לקבוצות הנדרת. שני הבולים מרכיבים מתגלים כאן: (1) מהרבים/עולים מובנים מהלך רב-משמעות של מעבר ממולדתם לארץ חדשה. מעבר זה הוא אינו-בידואלי במהותו, ונושא עמו משמעויות של הפדרות. בניסוח אחר, מעבר זה מניה מעין המסם לא-כתוב בין המהגרים לבין החברה החדשה; הם באים אלה ומתקבלים לתוכה כזחידים המבקשים להשתלכ בה. ולא כקהילה לאומית נפרדת המבקשת לשמר את תרבות המקור שלה כפי שהיא ונאח חיים הלואמיים הנודדים שאולי היו להן בתוך הטריטוריה החדשה. (2) תרבות המהגרים נבנית על בסיס הגירה אושית ומשפתיות, ולפיכך היא חסדה לרוב יסודות חינויים לקיומה של תרבות מקיפה נפרדת (דוגמת ריבון טריטוריאלי ומסודות קהילתיים מקיפים). אשר על כן, דווקא אי-הכללת המהגרים במסעל "בנינו האומם" והכולל הטמעה לשוניות) צפויה לנזר עליהם שוליות כלכלית, חברתית ופוליטית.¹²

חות דעמו של הנשיא פרק מספיק אם כן לאשונה הכרה שהמיעוט הערבי-פליסטיני מייחל לה ויקום לה כל כך לצורכי הגנה – הכרה ביחודו ל"מיעוט (לאומי) ליד". מהכרה זו נגזר אכן חובת שלטונית חשובות כוחם השפה הערבית – כאן, חובת שהוטל על עויות הערים המערבות.

גבולות היכולת להשיג שנינו בעמדה החברתית-פוליטי של הערבית באמצעות המשפט – לקחים קדימים

ההתפתחויות המשפטיות של השיור האחרון אכן משימנת בהכנסים שונים, אולם השפתנו על המציאות הלשונית בישראל מובלנת למדי. ייתכן שכן אף אינו מאזנת את לחצי השיחקה הכבדים הממשליים להשפיע כל חת על עמדה המיעוט של הערבית בישראל. מדינת ישראל והחברה הישראלית בכללותה ממישכות להיות רחוקות מאוד מדו-לשוניות דו-פסקו. עמדת "חשפה הרשמית" תחתן לערבית נמשפט הישראלי עד-יין ריבן כמידה רבה מתוכן מיעוט מישור החיים החלמיים. עברית היא הלכה למעשה השפה הבלעדית העתמה

המשפטי של הערבות אינו מוגן דיו. המידה שבה רכזיה התוקפים של ישראל מנוגים על מטרותיה של הערבות כשופר רשמי "אינה ברורה עדיין. יתרה מכך, שינוי תפקיד בישראל אינו מושגה סבבה בקיבוץ בשוואה למדינת אחרת (סבן, 2002, עמ' 296-297). מבפן דברים זה מטיל לסיכור על מדינת ישראל קבועה: מעמדה המשפטי של הערבות נעלה להשתנות בקלות רחוקה.

נקודות אלה מסייעות להצגת מסקנות ראשוניות בדבר יחסי הנמשל בין משפט לבין מציאות חברתית. מסקנות אלה נוגעות לאופן שבו שינויים חברתיים ודינאמיים מתגבשים – ולענייננו, מצבם לדו-לשוניות משפט.

דו-לשוניות משפט מתייחסת נתיבים מבוזזים מסוימים. מבלי להתיימר להכריע אם מדובר בתנאים הכרחיים או רק ב"נתיבים נוחים" (convenient options), הרי שמדובר בעיקר בשני התנאים הבאים: שוק תעסוקה (לרוב מפותח) המתנהל בשתי חשופות, ותחנות פוליטיות התומכות, או לפחות סובלת, מבעיה משפטית דו-לשונית (או אחרת רב-תבותית), על כל הטלים הנלווים אליה – דיסמיליות ובלגלגות. השוואה לקבוצה מראה ששני תלפזרות דו-לשונית מייצג, מצדו, רכיבים מקסימים מאוד של ניהול עצמי לקבוצת המיעוט: דו-לשוניות במישור המדינה מחייבת, מצדה, מכוונת של יחסים בין-קהילתיים דו-לשוניים או אחרת רב-תבותית. במילום הודות, תיקנה הקובעת את שפת המיעוט כאחת "השפות הרשמיות" – או אם תשפוט אחרת – היא נחה כפי כלבב ממכלול הישעיים שהוכרה אמורה לעבור במסגרת תיווצר בה דו-לשוניות משפטית שינויים אלה אינם באופק הישראלי.

הצגת סיפור לא ראוי להותיר שאלות בדבר משפט ושינוי חברתי ללא התייחסות להתייחסויות הקשות של העת האחרונה. מהי השפעתם של אירועי אוקטובר 2000 והשפעתו של מאבק הכספים הנוכחי בין ישראל לבין הפלסטינים בשטחים? האין הם נושאים עצמם ההחלטות של ההנהלה הלאומית הפלסטינית בקרב המיעוט האם החלטות זאת לא צברה לגור מצדה שינוי בשוואה שהמשפט מייחס לשינוי? כיצד תושפע קהילת הרוב היהודי מן ההחלטות המתחדדים בהם לקשור בין המיעוט לבין עמו בשטחים? אלה שאלות שאנו מתקשים לבטח בעבורן תשובות בהירות. עם זאת אין נוטים לשער כי כל עוד החברה השוואת השוואת אנו משנות את תנאי היסוד החלטיים את מעמדה החברתי-פוליטי של הערבות – תלפת בשוק תעסוקה "עבר", היעדר מערכת מקיפה של ניהול עצמי למיעוט והיעדר נכונות מצד קהילת הרוב ל"דו-לשוניות" – הרי שהמסקנה והנימוקים שפורטו לעיל נותרים תקפים: לא צפוי שינוי עצמי במציאות הלשונית של ישראל, ולו בטווח הקצר והפיניני.

שאלה אחר נותרת עם זאת: האם פירוש הדבר כי החתיחויות המשפטיות המטיבות שהוצרכו לעיל נעדרות משמעות? לכך משיבים בשלילה. צבירים משמעותיים בקרב שתי הקהילות הלאומיות בישראל אינם שופטים את המציאות במנותחים של "הטל לא או כלום". ההיחסי שצוטטו, אם גם אינקונסולטיים וסומבוליים בעיקרם, מגלים רצון טוב והוגנות רבה יותר

ב. שיעור מרחיק במעמדה של שפה מרחיב כמה תנאים נלווים. השינוי המהותי שהתרחל במעמדה של השפה הערבית בקרב תל בייקוד מובנים, מנוד המיעוט הפלסטיני עצמו שישע לצורך כך על המבנה החוקתי הפודלי של קבוצה, "והי 'המהפכה השקטה' בקרב בשנת השישים של המאה העשרים: נעול השליטה במרוביגניה על-ידי אליטה שלטונית נחשה לצורך מהלך נמוך של בנייה אומה ובנייה מדינה פוליטית. ומטרות עשוקה של המדינה (המרבית) של כלל הלאמה של הליקום הרחבים הנושיות, ומטרות עשוקה של המדינה (המרבית) של המדינות (קבץ) בכללה ליש שינוי השפה בחלקים גדלים של שוק התעסוקה. כמו כן, המדינות הלאומיות הושלמה באמצעות תיקנה לשונית מקיפה על-ידי המרחיק של קבוצה, שדחקה לשוני שפת התעסוקה גם בתנאים המסוימים המועילים שם, לקליטת ילדי המרחיק לתוך שפת הנוער ולשני החות הציבורית של קבוצה ושפת השולטת הציבורי והפריטי. היכולת לאבד תיקנה זו המגלה קשה ומעוררת מחלוקת. נדרש נחישות רבה בשימוש בכלי האכיפה הנתונים לפורוביגניה, וכן תנאים מסוימים במסגרת החקיקתית הקבוצתית, כדי שישו החקיקה הזו תצלח. ואכן תיקנה זו בצורה המולכים הנוספים שהחריף הפכו את קבוצה מפרוביגניה דו-לשונית עם אליטה כלכלית אנגלופונית לפרוביגניה שהיא כמעט חד-לשונית צרפתית (סבן, 2000, עמ' 4-5; McRoberts, 1993).

למעט הערבי-פלסטיני, מננו, אין כל שליטה פוליטית ביחידה טריטוריאלי דמויות מדינה אין לו אפילו אוטונומיה מסוימת בתחומים החברתיים. על כן, בהיעדר מנור לשוני המציאות הפוליטית והכלכלית, קשה לדאוג כיצד ישתנה מאון הקצמה (והחלפת) הפועל בחוזה בארחה כה ברור לטובת הערבים.

ג. נקודה השוואתית נוספת נוגעת לשינוי בקורה הפודלית עצמה. מדובר במעבר של קבוצה בשנות השבעים והשמונים של המאה העשרים, לדו-לשוניות מקיפה של זרועות השלטון והשירות הציבורי הפודלי. המהלכים והחוק הפוליטי לכך מורכבים, ולפיכך לא ייודעו כאן – הם קשורים הדוקות ל"מהפכה השקטה" בקבוצה (סבן, 2000, עמ' 5; McRoberts, 1993). הנקודה החשובה לענייננו היא שדו-לשוניותה של קבוצה הפודלית הגיעה בתקופת הכרעה של האליטה הקבוצתית לאופן דו-לשונית, ולא לפנף (הנזו-לשוניות לא קדמה לדו-לשונית).

אם נשוב להקבלה בישראל, הרי שתחזית למציאות דו-לשונית בישראל עוברת ככל הנראה צדד המיני מקדים של דו-לשונית. האם אמוץ כוח מראה לעיון המשובה שלילית. יתר על כן, המיני מסבסד הישראלי-פלסטיני מטיל על כבד אפילו על אפשרויות שינוי מקיפות פחות (מסוחר, 1999; סבן, 1999, עמ' 97-99).

ד. עם זאת, האם יאפשר לארגון יותר את הדיווונס הקיים בין ההבטחות הטמנות בסיון 82 ובתוך סיון: כבד האדם והחירות, לבין המציאות החברתית והפוליטית של המדינה בישראל? החשבה לשאלה זו חיונית יותר מקודמתה, אך עדיין מסתמנים לה נבולות ברורים.

מצד אחד, פעילותה של החברה האזרחית, בעיקר זו הערבית-פלסטינית, צפויה להוביל לשינויים אינקונסולטיים נוספים במעמד השפה הערבית. כפי שציינו לעיל, כבר השגנו הישגים משפטיים חשובים (ראו גם עזארה, 2000, עמ' 32-38). מצד שני, חלק חשוב מן המעמד

7. על ההבדל בין "שפה רשמית" לבין "שפה מוכרת", "שפה לאומית" או "שפת עבודה" (working language), ראו בין היתר 1995, Magaz, 1987, Maia, 1975, MacRae.
8. לדיון נרחב יותר במובנים הלשוניים והתרבותיים לפרשנות בקורת, ראו בין היתר סבן, 2000, פרק 5. סוגיה חשובה יותר הייתה שונות במחלקת בין שולמי עזאליה ו' עילית תל אביב-יפו. ראו גם במיוחד את הוויכוח בין המסמכים זרתי והשני.
9. קנדה טופלה במסמך עילי. ראו גם ספקי 70 לחוקה של חוקריה. בחוקה הבלגית אין ספקי מונח של "שפת רשמית", ואף לא ספקי 189 לחוקה בהיחס לטענתה של החוקה קנדה.
10. למשל החברה הלאומית במוזיאון ירושלים בבי"צ 2203/01 אז"י – המודעה עלולת להיות כפוייה במסגרת הלידה ו' המוסד לבחינת לומדי, והמוזיקה היא לשוני מרכז הדברים. שלמי אגילו במוזיאון ירושלים טופלה בהיחס הלאומי והרשמי המוסד למוזיקה היחידים הם הדי-לשוניים בעברית]. בי"צ 8875/00 פרצה אלקטרוס למוזיאון סוציאליזם ומפלגות ו' המוסד לבחינת לומדי ונתן ביום 24.9.01 נראה מוסד, במקביל ענייניו של מרכז אלקטרוס המוזיאון המוסמך לממשלה את המוסד לבחינת לומדי למוזיאון בעברית או תרבותית החקירות של הפונים אליו.
11. המעורבות האזרחית בי"צ 792/02 עזאליה ו' מנהל בתי המשפט. המטען התעוררה הוויכוח, עם זאת ישירות החליטים במסגרת דברים זה.
12. ע"א 105/92 דא"י ו' הוועדה המחוזית לתכנון ולבנייה, מוזיאון הפזמון, פי"ד כנ"ל (1992), 103, וכן רובניסיסיון ומדינת, 1996, ע"ל 104-102, 166, פ. 1990, zchmzsh.
13. לדיון נרחב יותר בסוגיות של החידוש הערבי, ראו בין היתר אלוטאי, 1996; אבריסטר, 1997; איכילוב ומאויר, 1997; אברסטר, 1999; אלוטאי ומרעי, 1999; רביצ'וק, 2002, עמ' 269-271, 280-278; רבין, 2003.
14. המצב חוקי דובר המדינה במובנה על ארץ-ישראל, 1922 עד 1947 (תיקון) – שפה רשמית, התשי"ט-1999 (הצעת חוק הכניסה מן קליטין) – 579/ו.
15. רעיון ראש מונדיזם, קולל נוסף דא"י בודויל, 2001, עמ' 56-57, 12, פ. 1998, Aladsh.
16. הדין להתנהגות זו, ולבול שדיוען המטעמי לממשלה רבות המטעם החלוקו החזק ליה מסיפיים ברי"א 67/09/98 הוועד המשפטי לממשלה ו' רשמיים מולדת צומרת נוסף לבריאות ולשיחות המוסדות, נגרת עליות, פי"ד נוגו) 351 (שם) נמסלה רשימה בבריאות המקומיות שדא"י לצורות ההשתדלות של האוכלוסיה הערבית על בתיים ורקשות של יהודים נגרות עליות" לשעבר סודרי תודיעיות באגלום, כך לי"ל ממשלת ישראל שנתתיישב בנרות עליות נוגרת ממש, ולשעבר סודרי תודיעיות באגלום, המוסדות כן אתן שנתות שופלות לכך עניינות של גורמי שלטון מקומי, דוגמת בריאות הערות על מרחב תפוזן במשרד הפנים (ניגול שחון) שלא מסתייג כלל את איריכמו קלינרות לערות משרת עליות. הוא אמר בריאיון תוכנית: "זהים... 100% מאוכלוסיית נגרות עליות הם ערבים. יתכונן שיקימת אל מישונו מנחה לחמלן את נגרות עליות לציר מעורבת, מעין ירושלים לא עם כל הערות שלה" (אנליז, 2002) לדיון מקיף, ראו Rabinowitz, 1997.
17. ראו תמכה זלוני לתקנת חובת המברואים, ותשי"ג-1993: "מודעה בעתונות וועד ספרו פומבי (מרוכס) ומעורבות יומי או במסגרת המפתחים מדי שבת למרות, בעל המוצא רחבה היוצא לאור בישראל בשפה הערבית".
18. ראו סמכותן של הוועד המשפטי למונחים המשפטיים של משרד המשפחה מיום 17 בנובמבר 1999. בהתבה לחלק קודם בדי"צ שפתחה ערואה ועוזק שמואל אל המוסדיים.

1. לחזור ולרדום אצריקה, ראו קומפן, 1999; McCormack & Meslin, 1999; Kluhbandtlan, 1992; Kluhbandtlan, pp. 55-58; Meisel, 2000. רג אקילה בתקשור של המערכת האקדמית בדורים סידור ותי ספרד כפני קסולניה וארץ הבאסיקים, לפי תרבות דיל-רשימי: אילם מדינות זו טנגלת עם ליאורי המעשית (עכבת 174-176), 1979, World Directory of Minories, Alcock, 1979.
2. המסורת הקיימת בתחום המערב המערבי של הערבים ומעמדה המוצע ליינווניסטי רחבה לכוז והשונה עם זאת, חלק נרחב לפני ההתמחות של השנים האחרונות, ויחלקה – מנקודות מבט תאורטיות השונות מוז המציעה כאן, ראו מיקי: לנדא, 1993, עמ' 64-65; רובניסיסיון מדינת, 1996, עמ' 47-105; Fisherman & Fishman, 1975; Tabary, 1981; Landau, 1987; Gold, 1989; Kreitman, 1990, pp. 39-40, 165-166; Spolsky & Cooper, 1991; Koplewitz, 1992; Ben-Rafael, 1994; Spolsky, 1994; ACRIL, 1998, p. 168; Adalah, 1998, pp. 22, 329, 360-361; Shohamy & Shohamy, 1999, 1999a; Martin, 1999; Donata-Schmidt, 1998; Spolsky & Shohamy, 1999.
3. זו מה שהיה נהוג עולם ערבי מועדים שואכדו במקום אחר וסבן, 2003, כד למשל כל הערדים לעתידה העובדה בנות בוטא ממאדה של השפה הערבית – בי"צ 99/411 עזאליה ו' עילית תל אביב-יפו. הנוהג קולל – לא ידע על קומה. הם התייח שלא נתון צו הקבוע אחרים "זמל לשוניים", או אם ניתן, בוטל, על בסיס תחת זאת התקיים וגם הוכרזו הדיון בספק הדין, הועזק במדינת שפת השילוב המקומי בי"עיים המעורבות".
4. קמברודיית הובנית הקיבוציות על סוגי המשתה שליו המציעות כאן נסמכות במידה רבה על עבודותיו מריצת הדוד של קומילוק, וביקו, 2001, עמ' 1, Chap, 1995, Kyamla.
5. חשוו למשל את הסתגשות ביחס לשוני הנהוג החצה את קהילת הווי היהודית בישראל האזען שכולים מסקנות והיו אומנו בהיחלילת הולאה היהודית כולל. אך זאת לאיש שמיטע בממשלת ישראל אדמות דויד-זרואה ולינק, 1984.
6. להשכלות הבלגיות והפליליות הממוקמות שנודעו למיסוד הדי-לשוניות בקורת, ראו בין היתר סבן, 2000, עמ' 150-151 והסימבוליו המובנים עם

הערות

1. המאמר מתבסס בחלקו על רעיונות שהיתוו במקום אחר: א' סבן, 2002, תרדנת נהוגה ללמיל דקורא, ברג מדינת, אילן גורם, זין בורר ועוד אינו על הערותיהם לניה קומת של המאמר.
2. המאמר מתבסס בחלקו על רעיונות שהיתוו במקום אחר: א' סבן, 2002, תרדנת נהוגה ללמיל דקורא, ברג מדינת, אילן גורם, זין בורר ועוד אינו על הערותיהם לניה קומת של המאמר.
3. המאמר מתבסס בחלקו על רעיונות שהיתוו במקום אחר: א' סבן, 2002, תרדנת נהוגה ללמיל דקורא, ברג מדינת, אילן גורם, זין בורר ועוד אינו על הערותיהם לניה קומת של המאמר.
4. המאמר מתבסס בחלקו על רעיונות שהיתוו במקום אחר: א' סבן, 2002, תרדנת נהוגה ללמיל דקורא, ברג מדינת, אילן גורם, זין בורר ועוד אינו על הערותיהם לניה קומת של המאמר.
5. המאמר מתבסס בחלקו על רעיונות שהיתוו במקום אחר: א' סבן, 2002, תרדנת נהוגה ללמיל דקורא, ברג מדינת, אילן גורם, זין בורר ועוד אינו על הערותיהם לניה קומת של המאמר.
6. המאמר מתבסס בחלקו על רעיונות שהיתוו במקום אחר: א' סבן, 2002, תרדנת נהוגה ללמיל דקורא, ברג מדינת, אילן גורם, זין בורר ועוד אינו על הערותיהם לניה קומת של המאמר.

למאיר, ר' אנוני (2000), "ישאלות זמננה בני העורף" של הערכים לפי זמן החידושי, במכתב בלי זמן פליסטיקטי, שטפס טיפדן, עמ' 53-86.

גבאי, י' (1999), "דיוען עם הוחר", מומרת ציאלה 1, עמ' 26-29.

דו-יחידא, א' לוימן, י' (1986), "הדילמה של תרבות מסחרית במדינת ישראל: תהליכי התפתחות בידת האזרחית של ישראל", מנוחה כח, עמ' 54-164.

גורדון, י' (1993), "הועיק הערבי בישראל 1967-1993: היבטים פוליטיים", הל אגוד, עמ' ש"ב.

סגן, א' (1999), "אמצית גבול המדינה הנוכחית", בתוך ש' איסצקי-לור ואור ועורכים) 7 ידלים: אמציות האזרחיות למעמד הערבים בישראל, עמ' 79-122. גבעת הכרמית: המכון לחקר הסלטים.

סגן, א' (2000), "המסד הממסדי של פרויקטים במדינות זרות: אמציות שונות העוסקות הערבי בישראל והמיקום דרכי התפתחות בקיפת", עבודה לסמ קבלת תואר זקוקט במסגרת, האוניברסיטה העברית בירושלים.

סגן, א' (2002), "הנתיבות הקונטריות של הפקיס הערבי פליסטיני, היקף, האון ותחום המסחר", עניני שטפס כ"ב, עמ' 241-319.

סגן, א' (2003), "קוף (דו-לשוני) בודד בארצה", עניני שטפס כ"ב עמ' 109-138.

סמורתי, ס' (1980), "הזיונות קוסמת ואליטרנטיות כלפי הערבים בישראל", מנוחה כ"ב עמ' 36-37.

סמורתי, ס' (1999), "אומנותיות לערבים בישראל: בתי ברלי המרכזי לחקר התרבות הערבית בישראל", ערואלה (2000), דו"ח פועלות 1997-2000.

קופמן, א' (1999), "אמציות התרבות הישראלית", בתוך ש' איסצקי-לור ואור ועורכים) 7 ידלים: אמציות האזרחיות למעמד הערבים בישראל, עמ' 201-242. גבעת הכרמית: המכון לחקר הסלטים.

רובי, י' (2003), "החבת לחיפה", עבודה לסמ קבלת תואר זקוקט במסגרת, אוניברסיטה תל אביב רובינשטיין, א' ומדינת, ב' (1986), "השטפס הקונטריות הערבי של דפדפת ישראל (מדינתה הערבים) תל אביב, שקי".

ACRI (The Association for Civil Rights in Israel) (1998), *Comments on the Combined Initial and First Periodic Report Concerning the Implementation of the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*.

Adalah (1998), *Legal Violations of Arab Minority Rights in Israel: A Report on Israel's Implementation of the International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination*, by *Adalah, the Legal Centre for Arab Minority Rights in Israel*.

Alcock, A. (1979), "The Development of Governmental Attitudes to Cultural Minorities in Western States." In A. E. Alcock, et al. (Eds.), *The Future of Cultural Minorities* (pp. 102-119). New York: St. Martin's Press.

Amara, M. H. (2002), "The place of Arabic in Israel." *International Journal of the Sociology of Language* 158, pp. 53-68.

Amara, M. H. (2002a), "The Sociolinguistic Fabric of the Arab Minority in the Hebrew State." In M. H. Amara (Ed.), *Language and Identity in Israel* (pp. 89-120). Ramallah: MADAR (The Palestinian Forum for Israeli Studies).

Amara, M. H. and Mari, A. Al-Rabman (2002), *Language Education Policy: The Arab Minority in Israel*. Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishing.

907 דעת תורה

חוקף של פסק דין בכ"ר 4354/93 המארח לפניות האזרח בישראל והועמדות לקדמת החקירות

בחיפה 1 ענייני חיפה (לא פורסם), ר"ב במדינת בכ"ר 4122/99 ערואלה המארח לפניות האזרח בישראל 393.

ציאלה 1 ענייני ערביי תל אביב-יפו, עמ' 393.

22 שטפס טיפדן עמ' ערבי דקיא ציאלה, עמ' 22 בקול 2001, וראו את יתרות החוקר של בנימין (Bevenisht, 2000, pp. 52-54).

23 סמ"ד ציאלה, הביא בר"ב, פסקה 24 לרות זמני, תמלך דברים זה דומה למתלך של שוטפי השיין בפסק דין קודם: ר"ל א' 12,994 פמ"ג 3, שאמ"ג, פ"ד ענד 128, מדינת פסק דין שטפס במדינת על בני

מדינת הכרמית בקבלה. קיוון בפסק דין רא סגן, 2002, עמ' 268. תמלך זה, על הגנה חקיקתית, נבחר על-ידי הביא בר"ב מראלה בלש אחר, הנהח טמנית שימנה ירא כל הנדדים לעתידה לפיה אין

תנהח חקיקתית (במה מטהח אחר) ולביחויים תלשיות של הערבים בישראל המקומיות המעורבות

עליו אין צו מדינאורי. ראו ישראל מכהח סמ"ד 82 המטהח תלשיות שליל ליעל את עשמה הערבי שלילט

המיועצפלי, ראו דיון ליעל המלוח את הערת שוליים 43.

24 ע"ם, דות דעט של הביא בר"ב, פסקה 25 [תוך השמחה אמציות והוספת הדגשות] ראו גם חתם דעמה של השוטפי דומי, פסקאות 6-7.

25 לכיסיס דורה של טענה הנהחונה בין "מוקעות ליל" לבין "קבורת הערבי", ראו בין היתר נכאיר, 2001, סמ"ד, עמ' 316-315, 8 פמ"ג, 53-55, and Chug, 2001, pp. 95-96; Kyhalak, 1995, pp. 53-55.

26 רבת התחיליות בענייני החקיקות קודמו מיידידת שטפס רוקו סמ"ד, קודמו מדינאורי משהח מדינאורי. היחסים בין המדינות בענייני הממשלה המדינאורית מדינאורי משהח ומשהח יחסים חקיקתיים לרוב, המדינות בקודה כסיס בישראל, שבו הם רוב מדינאורי, והם משליטים בו סמבניות

אומנותיות מלימות העדה – הפוליטיקה של קבכ במדינת 1991 דומי, המדינות בקודה מדינאורי 22.5 אחוזים ע"י האמציות, שמה 644 מליך ממדך 27.4 מליך תושבי קודה, מדינת דומי- צמחית כשמה העיקרית בבחינה. האזרחים הקודים ששמה אומס צמחית הם 24.5 אחוזים מן האמציות. הנושא בין

תמוך שפת הדיבור בבית לבין נתון שפת האם נשען בהופעה ששמיקה מאור על קודה המדינות, והיא המבוללות תלשיות של קודים צמחית רבים המעוררים במדינאורי דומי, האנגלית של קודה (ראו ע"פ 369, ס' 1995, משפטי). קבכ היא מאצו המדינאורי היחידה עבה רוב פירוקונוי, ושבה – מכהח המדינאוריות שטפסיות בכיסיס – הושיש המדינות כשפת החיים.

מקורות

אמ-סי, א' (1999), "שטפס תימך תהדות במדינת מדינות משהח", בתוך א' פל (עורך) עמל למערכת החינוך בישראל, עמ' 1101-1111, ירושלים: משרד החינוך, התרבות והספורט.

אמ-סי, א' (1997), "עמדת החינוך הערבי בישראל: מבט קיים וחלופות אולגותיות אפשריות", נפת הדיבור: המכון לחקר הסלטים.

אמ-סי, א' (1997), "החיות בתימך ומשפטיהותיה והכרונות בקיפת הערבי בפי", מנוחה כח, עמ' 421-432.

אמ-סי, י' (2002), 17, ערואלה, "עונות המדינת עמית לתושבי נפת להחי", חאיר, עמ' 33.

אמ-סי, י' (1996), תימך בקוד המדינת בישראל שליל עשוק מדינאורי ירושלים: טמנים.

אמ-סי, י' (2002), "עמדות בכ"ר הערבים בישראל: היבטים סוציולוגיים", ערואלה 18, עמ' 105-108.

אמ-סי, י' (1999), עמ' אלקתן (1999) שונות במדינות החינוך תלשיות בבתי הספר הערבים בישראל. גבעת הכרמית: המכון לחקר הסלטים.

- Rabinowitz, D. (1997). *Overlooking Nazareth: The Ethnography of Exclusion in a Mixed Town in Galilee*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shohamy, E. and Donits-Schmidt, S. (1998). *Jews vs. Arabs: Language Attitudes and Stereotypes*. Tel Aviv: The Tami Steinmetz Center for Peace Research.
- Smolha, S. (2002). "Types of Democracy and Modes of Conflict Management in Ethnically Divided Societies." *Nation and Nationalism* 8, pp. 423-431.
- Spolsky, B. (1994). "The Situation of Arabic in Israel." In Y. Suleiman (Ed.), *Arabic Sociolinguistics: Issues and Perspectives* (pp. 227-234). Richmond, Surrey: Curzon Press.
- Spolsky, B. and Cooper, R. (1991). *The Languages of Jerusalem*. Oxford: Clarendon Press.
- Spolsky, B. and Shohamy, E. (1999). "Language in Israeli Society and Education." *International Journal of the Sociology of Language* 137, pp. 93-114.
- Spolsky, B. and Shohamy, E. (1999a). *Languages of Israel: Policy, Ideology and Practice*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Tabory, M. (1981). "Language Rights in Israel." *Israel Yearbook on Human Rights* 11, pp. 272-306.
- World Directory of Minorities (1997). (Ed. Minority Rights Group).
- Young, R. A. (1995). *The Secession of Quebec and the Future of Canada*. Montreal: McGill University Press.
- Ben-Rafael, E. (1994). *Language, Identity and Social Division: The Case of Israel*. London: Oxford Studies in Language Contact.
- Benevise, M. (2000). *Sacred Landscape: Buried History of the Holy Land Since 1948*. Berkeley: University of California Press.
- Esman, M. (1992). "The State and Language Policy." *International Political Science Review* 3, pp. 381-396.
- Fishman, H. and Fishman, J. (1975). "The Official Languages of Israel: Their Status in Law and Police Attitudes and Knowledge Concerning Them." In *Multilingual Political Systems, Problems and Solutions* (pp. 497-534). Quebec: International Centre for Research on Bilingualism.
- Gold, D. L. (1989). "A Sketch of the Linguistic Situation in Israel Today." *Language and Society* 18, pp. 361-388.
- Israel (The State of Israel) (1998). *Implementation of the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*. Combined Initial and First Periodic Report.
- Khubchandani, L. M. (1992). *Tribal Identity: A Language and Communication Perspective*. Shimla and New Delhi: Indian Institute of Advanced Study and Indus Pub. Comp.
- Klein, C. (1987). *Israel as a Nation-State and the Problem of the Arab Minority: In Search of a Status*. Tel Aviv: International Center for Peace in the Middle East.
- Kopplewitz, I. (1992). "Arabic in Israel: The sociolinguistic Situation of Israel's Arab Minority." *International Journal of the Sociology of Language* 96, pp. 29-56.
- Kreuzer, D. (1990). *The Legal Status of the Arabs in Israel*. Boulder: Westview Press.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship*. New York: Oxford University Press.
- Kymlicka, W. (2001). *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*. New York: Oxford University Press.
- Landau, J. M. (1987). "Hebrew and Arabic in the State of Israel: Political Aspects of the Language Issue." *International Journal of Sociology of Language* 67, pp. 117-133.
- Magnez, J. E. (1995). *The Official Languages of Canada*. Cowansville: Editions Y. Blais.
- McCormick, K. and Meschire, R. (1999). "Post-Apartheid South Africa." *International Journal of the Sociology of Language* 136, pp. 1-6.
- McRae, K. D. (1975). "The Principle of Territoriality and the Principle of Personality in Multilingual States." *Linguistics* 4, pp. 5-33.
- McRoberts, K. (1993). *Quebec: Social Change and Political Crisis*. Toronto: McClelland & Stewart.
- Merin, Y. (1999). "The Case against Official Monolingualism: The Idiosyncrasies of Minority Language Rights in Israel and the United States." *ILSA Journal of International and Comparative Law* 6, pp. 1-50.
- Nesibi, V. (2000). "Federalism and Diversity in India." In Y. Ghai (Ed.), *Autonomy and Ethnicity: Negotiating Competing Claims in Multi-ethnic States* (pp. 53-76). Cambridge: Cambridge University Press.